

PROSTOR

27 [2019] 2 [58]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
[https://doi.org/
10.31522/p](https://doi.org/10.31522/p)
UDK | UDC 71/72
CODEN PORREV
27 [2019] 2 [58]
191-416
7-12 [2019]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

208-223 ALEKSANDAR KADIJEVIĆ

PODRUŽNICA NARODNE BANKE
JUGOSLAVIJE (1935.-1936.)
U DUBROVNIKU ARHITEKTA
BOGDANA NESTOROVIĆA

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
[https://doi.org/10.31522/p.27.2\(58\).2](https://doi.org/10.31522/p.27.2(58).2)
UDK 72.036:725.24 B.NESTOROVIC
(497.5 DUBROVNIK) "19"

BRANCH OF THE NATIONAL BANK
OF YUGOSLAVIA (1935-1936)
IN DUBROVNIK, DESIGNED BY
THE ARCHITECT BOGDAN NESTOROVIĆ

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
[https://doi.org/10.31522/p.27.2\(58\).2](https://doi.org/10.31522/p.27.2(58).2)
UDK 72.036:725.24 B.NESTOROVIC
(497.5 DUBROVNIK) "19"

Af

Sl. 1. Podružnica Narodne banke, Dubrovnik, glavno pročelje, današnji izgled
FIG. 1 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, DUBROVNIK, ITS FRONT FACADE NOWADAYS

ALEKSANDAR KADIJEVIĆ

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODELJENJE ZA ISTORIJU UMETNOSTI
SRBIJA – 11000 BEOGRAD, ČIKA LJUBINA 18-20
akadijev@f.bg.ac.rs

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

[https://doi.org/10.31522/p.27.2\(58\).2](https://doi.org/10.31522/p.27.2(58).2)

UDK 72.036:725.24 B.NESTOROVIC (497.5 DUBROVNIK) "19"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNANOSTI / POVIJEST UMJETNOSTI

6.05.01 – POVIJEST UMJETNOSTI

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 15. 9. 2019. / 16. 12. 2019.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF HISTORY OF ART
SERBIA – 11000 BELGRADE, ČIKA LJUBINA 18-20
akadijev@f.bg.ac.rs

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

[https://doi.org/10.31522/p.27.2\(58\).2](https://doi.org/10.31522/p.27.2(58).2)

UDC 72.036:725.24 B.NESTOROVIC (497.5 DUBROVNIK) "19"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / ART HISTORY

6.05.01 – ART HISTORY

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 15. 9. 2019. / 16. 12. 2019.

PODRUŽNICA NARODNE BANKE JUGOSLAVIJE (1935.-1936.) U DUBROVNIKU ARHITEKTA BOGDANA NESTOROVIĆA

BRANCH OF THE NATIONAL BANK OF YUGOSLAVIA (1935-1936) IN DUBROVNIK, DESIGNED BY THE ARCHITECT BOGDAN NESTOROVIĆ

ARHITEKTURA DUBROVNIKA
ARHITEKTURA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
NESTOROVIĆ, BOGDAN
PALLAVICINI, PETAR
PODRUŽNICA NARODNE BANKE

DUBROVNIK ARCHITECTURE
ARCHITECTURE OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA
NESTOROVIĆ, BOGDAN
PALLAVICINI, PETAR
BRANCH OF THE NATIONAL BANK

Članak analizira podružnicu Narodne banke izgrađenu 1935.-1936. na dubrovačkim Pilama. Promatra se u kontekstu međuratne arhitekture Dubrovnika, Jugoslavije i opusa Bogdana Nestorovića za Narodnu banku. Povremeno komentirana u znanstvenoj historiografiji, ova reprezentativna palača zaslužuje detaljniji monografski osvrt.

This paper is dedicated to the branch of the National Bank built between 1935 and 1936 in Dubrovnik. It is analyzed in the context of Dubrovnik architecture between the wars, Yugoslavia and Bogdan Nestorović's opus for the National Bank. So far, this representative palace has been occasionally mentioned in the scientific historiography.

UVOD

INTRODUCTION

Medju javnim građevinama podignutim u Dubrovniku u razdoblju između svjetskih ratova izdvaja se podružnica Narodne banke Jugoslavije (Sl. 1.), izgrađena na Pilama od sredine lipnja 1935. do konca travnja 1936. godine. Kao značajna realizacija beogradskog arhitekta Bogdana Nestorovića (1901.-1975.), inspirirana lokalnim graditeljskim naslijeđem, sastavni je dio zaštićene dubrovačke povijesne cjeline. Povremeno komentirana u znanstvenoj historiografiji, ona zaslužuje podrobniji monografski osvrt.

U izvore za proučavanje arhitektonske povijesti dubrovačke podružnice, osim postojeće građevine *in situ* u Ulici branitelja Dubrovnička 15, pripada njezina originalna tehnička dokumentacija iz Državnog arhiva u Dubrovniku i Arhiva Narodne banke u Beogradu¹, članci iz međuratnog dnevnog tiska i stručne periodike, povijesne fotografije, podaci iz Nestorovićeve ostavštine i malobrojni historijski komentari.

BOGDAN NESTOROVIĆ – PROJEKTANT DUBROVAČKE PODRUŽNICE NARODNE BANKE

BOGDAN NESTOROVIĆ – ARCHITECT OF THE BRANCH OF THE NATIONAL BANK IN DUBROVNIK

Bogdan Nestorović rođen je 28. travnja 1901. u Beogradu² (Sl. 2.) kao prvo od četvero djece

uglednog arhitekta Nikole Nestorovića (1868.-1957.) i supruge Ane. Osnovnu školu i prva tri razreda gimnazije završio je u rodnom gradu, dok je tijekom Prvoga svjetskog rata četvrti razred pohađao u Ženevi. Francusku maturu položio je u Nici 1919. godine. Po povratku u domovinu upisao se na Arhitektonski odsjek Tehničkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, gdje je diplomirao u veljaci 1923. godine. Nakon nekoliko mjeseci suradnje u renomiranom birou „Arhitekt” Dragiše Brašovana i Milana Sekulica i dvogodišnjeg usavršavanja u Parizu³, godine 1925. postaje asistent volonter matičnog fakulteta, a od sredine siječnja 1926. i ukazni asistent. Državni ispit za ovlaštenog arhitekta položio je 1927. godine. Aktivno je djelovao i kao član umjetničke grupe „Zograf” (1927.-1940.) te je na njenim izložbama u početku izlagao projekte u srpsko-bizantskom i folklornom, a poslije i modernističkom stilu.

Arhitekt Bogdan Nestorović izabran je 1932. godine za docenta na predmetima „Privatne i privredne građevine” i „Nauka o stilovima” svog oca Nikole. Za njemačke okupacije 1943. godine stekao je zvanje izvanrednog profesora (potvrđeno 1950.).⁴ U redovitog profesora izabran je 1957. godine. Predavao je predmete „Projektovanje stambenih zgrada”, „Uvod u arhitekturu” i „Arhitektura novog veka”, rukovodeći i atelijerom za projektiranje studenata treće i četvrte godine. Objavio je nekoliko iscrpnih sveučilišnih priručnika: „Arhitektura starog veka” (1952.), „Stambene zgrade” (1954.), „Arhitektura novog veka” (1964.) i „Uvod u arhitekturu” (1966.), a posmrtno i studiju „Arhitektura Srbije u XIX. veku” (2006.). Nakon pet desetljeća stručnog rada umirovljen je 1971. godine.

Uz akademsku i znanstvenu Nestorović je razvio i plodnu projektantsku djelatnost. U nepubliciranoj stručnoj biografiji, koju je sastavio potkraj života, izdvojio je tri stilska usmjerenja kojima je primarno težio.⁵ U početku je radio pod jakim utjecajem moderniziranoga klasicizma pariške *École des Beaux-Arts*, a poslije je reinterpretirao srednjovjekovnu srpsko-bizantsku i balkansku folklornu tradiciju. Tijekom tridesetih godina 20. stoljeća

¹ DAD, ANB

² O životu i djelu Bogdana Nestorovića vidjeti: ĐURIĆ ZAMOLO, 1975.; JANKOVIĆ, 1976.; MANEVIĆ, 1981.; JOVANOVIĆ, 1998: 106-107; MAKSIC, 2000., 2001.; GRČEV, 2003: 217-220, 268-273; GRČEV, 2004: 58-59, 76-77; BOGUNOVIĆ, 2004: 1006-1012; MARKOVIĆ, 2006.; MANEVIĆ, 2008: 296-299; MARKOVIĆ, 2008.-2009., 2010., 2012.; TOŠEVA, 2018.; STEFANOVIĆ, 2014: 166-169; BACE, 2015: 328-329, 589-590; ZADRO, 2017: 195-196, 323.

³ Dvije godine proveo je na *École des Beaux-Arts* u atelijeru prof. Defrassea kako bi pod upravom prof. Branka Tanazevića provodio izvodacke radove Jugoslavenskog paviljona na Svjetskoj izložbi dekorativnih umjetnosti u Parizu 1925.

⁴ Drugi svjetski rat u početku provodi u zarobljenstvu u Nürnbergu (deportiran 1941. kao rezervni oficir Kralje-

počeo je graditi i na principima moderne arhitekture, ali u duhu njezine umjerene beogradske recepcije. Tu su klasifikaciju slijedili i Nestorovićeve biografije, ukazujući na koncepcijsko prozimanje različitih inspiracija na pojedinim djelima.

Nestorović se afirmirao kao autor mnogobrojnih zgrada u međuratnom i poslijeratnom Beogradu (Zanatski dom, Palača PRIZAD, Gajret „Osman Đikić“, Hram Svetog Save, Dom učenika „Moše Pijade“, Dom stranih studenata na Karaburmi), kao i izvedbama u Dubrovniku, Šapcu, Kragujevcu, Karlovcu, Novom Sadu, Uzicu, Šapcu, Zemunu, Smederevskoj Palanci, Leskovcu, Kruševcu, Zajecaru, Arilju, Pristini, Gračanici, Gnjilanu, Skopju, Bitoli, Nikšiću, Podgorici, Pljevljima, Selcu, Mostaru, Palama, Banovićima, Han Pijesku i Buljaricama. Stručnu svestranost potvrdio je na objektima različitih namjena, stilskih obloga i urbanističkih dispozicija.

Radeci i kao šef Tehničke službe Narodne banke Jugoslavije, Nestorović je tijekom međuraća izgradio podružnice u Bitoli (1930.-1932.), Skopju (1932.-1933.), Dubrovniku (1935.-1936.), Mostaru (1936.-1937.), Šapcu (1937.-1938.), Kragujevcu (1938.-1939.), Karlovcu (1938.-1940.) i Uzicu (1939.-1941.), kao i poslijeratne u Pljevljima i Zajecaru (1956.-1958.). Prilagođavajući se lokalnim uvjetima i poslovnim interesima banke, izvodio ih je u različitim stilovima.

Uspješno je sudjelovao i na cijelomu nizu prestižnih arhitektonskih natjecaja, osvojivši nekoliko najviših nagrada (dvije prve za Zanatski dom 1931. i palaču PRIZAD 1938., najvišu drugu na sveslavenskom natjecanju za Hram sv. Save na Vračaru u Beogradu 1926., kao i drugu za palaču Dunavske Banovine 1930. u Novom Sadu). Na tlu današnje Republike Hrvatske, osim reprezentativnih podružnica Narodne banke u Dubrovniku i Karlovcu, Nestorović je tijekom međuraća sudjelovao na dva arhitektonska natjecaja – na jugoslavenskomu užem pozivnom za Biološko-oceanografski institut u Splitu 1930. (narcrt svrstan među tri najuspjelija) i za palaču Narodne banke u Osijeku. Poslije Drugoga

vine Jugoslavije), da bi tijekom 1942. bio vraćen na nastavničku funkciju u Beograd, gdje se bavio historioografskim istraživanjima.

⁵ Rukopis *Stručna biografija* Nestorovićeve su nasljednici iz obitelji Nestorović-Cakić 2012. godine ustupili Biblioteci odeljenja za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu.

⁶ Poslovala je kao središnja financijska ustanova koja regulira novčani optjecaj, širi vrijednost domaće valute i određuje devizni tečaj, podmiruje potrebe gospodarstva kratkoročnim kreditima i organizira citav platni promet. Na njenu se pečatu nalazio grb Kraljevine Jugoslavije i nijedan novčani zavod ili banka nisu mogli u svome nazivu imati prefiks 'Narodna'. [BECIĆ, 2003: 210-211]

7 BENIĆ PENAVALA, 2013: 615, 628

svjetskog rata projektirao je i izveo odmaralište u Selcu kod Crikvenice. Sudionik je savjetovanja arhitekata Jugoslavije u Dubrovniku 1950. godine s referatom „Velicina i analiza stana u vezi sa sastavom porodice“.

U Srbiji se bavio restauracijom kulturnih spomenika, publicirajući i nekoliko znanstvenih priručnika i članaka. Bio je član renomiranih natjecajnih žirija, znanstveni savjetnik Instituta za arhitekturu i urbanizam Srbije i sudionik brojnih stručnih kongresa. Godine 1961. Centralni odbor Saveza arhitekata Jugoslavije izabrao ga je za zaslužnoga člana. Dobitnik je Sedmojulske nagrade (1971.) za životno djelo. Nakon što je 28. prosinca 1975. preminuo u sedamdeset četvrtoj godini sahranjen je na beogradskom Novom groblju pokraj oca Nikole.

PROJEKTIRANJE I IZVEDBA PODRUŽNICE NARODNE BANKE

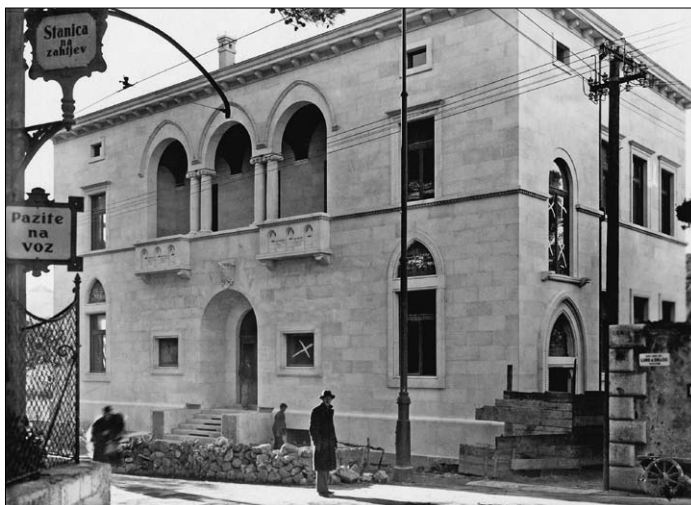
DESIGN AND REALIZATION OF THE BRANCH OF THE NATIONAL BANK

Osnovana početkom 1920. godine kao Narodna banka Kraljevine SHS (od 1929. s promjenom naziva države preimenovana u Narodnu banku Kraljevine Jugoslavije), za glavnu je zadaću odredila skrb 'o nacionalnom novcu' i 'potrebama narodne privrede'.⁶ S proširenjem državnog prostora naslijedila je bankovnu mrežu teritorija koji su do 1918. godine bili u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. U pravnom sustavu Kraljevine Jugoslavije imala je status banke s posebnim povlasticama, a krajem 1940. godine i 24 podružnice. Predstavljala je privilegiranu središnju državnu financijsku instituciju koja je monopoliziranim položajem otežavala rad privatnih banaka i hrvatskih novčanih zavoda.⁷ Njezine kapacitete osmišljavali su arhitekti specijalizirani za trezorne građevine, među kojima se izdvojio šef Tehničke službe Bogdan Nestorović. Istovjetnih funkcija, podružnice su imale sličan prostorni program, s komunikacijskim odjelima (sale sa salterima, stubišta, holovi, arhive) u prizemlju, uredima i stanovima za činovnike i upravu na katovima. Reprezentativne i često urbanistički istaknute, prilagođavane su dispoziciji parcele i zatečenom okruženju, zbog čega i njihov stil nije bio ujednačen.

Narodna banka planirala je osnovati dubrovačku podružnicu još 1925. godine kako bi potaknula kreditnu aktivnost i gospodarski razvoj ekonomski zaostalog južnoga Primorja. U nedostatku gradske podružnice stanovništvo je koristilo usluge najbliže ispostave u Mostaru, do 1937. smještene u zgradi iz austro-ugarskog razdoblja ili se zaduživalo kod lokalnih novčanih zavoda kojih su materijalne mogućnosti bile skromnije. Gubici u po-

SL. 2. ARHITEKT BOGDAN NESTOROVIĆ
FIG. 2 THE ARCHITECT BOGDAN NESTOROVIĆ

SL. 3. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, DUBROVNIK, GLAVNO PROČELJE, IZGLJED TIJEKOM IZGRADNJE
FIG. 3 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, DUBROVNIK, ITS FRONT AND APPEARANCE DURING CONSTRUCTION

morstvu, zastoj trgovine, smanjenje turističkih prihoda, neimaština i glad pritiskale su Dubrovčane tijekom ekonomske krize 1929.-1933. godine.⁸ Situacija se donekle popravila 1935., kada je najavljeno otvaranje podružnice Narodne banke, a time i vratilo povjerenje u državne financijske institucije. Usto, porast broja inozemnih i domaćih turista (najveći u Jugoslaviji, ispred Beograda)⁹, koji će opasti neposredno prije Drugoga svjetskog rata, pridonio je poboljšanju gospodarskih prilika.

Nakon što se odustalo od plana da se dubrovačka podružnica useli u neku od ponuđenih poslovnih zgrada, Narodna banka sredinom je dvadesetih godina 20. stoljeća počela otkupljivati zemljišta na Putu 13. novembra na Pilama, gusto izgrađenom zapadnom predgrađu Dubrovnika, u kojem su se nalazili hoteli, barovi, obiteljske vile i rezidencije. Odabran je prostor između „Peters bara” i vile Pehovac, nasuprot prilazu hotelu „Imperijal”. Otkup je uspješno okončan tek 1933. godine, nakon višegodišnjih pravnih sporova s lokalnom biskupijom, kada je i srušena zgrada nekadašnjeg samostana. Krajem 1934. godine jugoslavenski ministar financija Milan Stojadinović službeno je odobrio pokretanje dubrovačke podružnice.

Uz dubrovačku i beogradska arhivska dokumentacija potvrđuje da je Bogdan Nestorović bio glavni projektant podružnice i njezine dekorativne kamene ograde, dok je Jovan Šnajder, također suradnik bancine tehničke službe, bio nadzorni arhitekt.¹⁰ Ivan Grabac, arhitekt s biroom na Cetinju, angažiran je za sve poslove izgradnje, uredivši i parter oko banke s kolegom Pogačnikom, dok je Vilim Döršner, projektant nekoliko dubrovačkih vila, bio glavni građevinski poduzetnik (istodobno je dovršavao Dobrovičev „Grand hotel” na Lopudu, 1934.-1936.). Uređenje interijera i izrada namještaja povjereni su poduzecima „Masinska-stolarska radionica Milan Lj. Jovanović

Dorcolac” i „Zadruga stolarskih majstora Velika Srbija” (obje iz Beograda).

Katastarski premjer građevinskog zemljišta podružnice izvršio je inženjer J. Jezov u ožujku 1935. godine, konstatirajući da granice dopuštenoga odstupanja nisu prekoračene.¹¹ Nakon što je izvođački nacrt Bogdana Nestorovića prihvaćen od strane Tehničkog odjela Opcinskog poglavarstva i Banovinske uprave na Cetinju, izvedba je odobrena sredinom svibnja 1935. godine. Tada je organiziran i javni natječaj za provođenje radova. Tijekom izgradnje podružnice nastupili su pravni problemi oko neuređenosti parcelacije, otkrica antičkih cisterni prilikom širokog otkopa, do nesporazuma s firmopiscem koji se bunio protiv fonta natpisa na ogradi podružnice. Arhitekt Nestorović rijetko je obilazio gradilište podružnice (najviše dva puta), dok mu je izvješća o tijeku izgradnje redovito slao kolega Šnajder s terena (Sl. 3.). Nakon građevne (18. lipnja 1935.) podružnica je dobila uporabnu dozvolu 11. svibnja 1936. kao nova poslovna zgrada. Svečano je otvorena 1. svibnja 1936. godine u 11 sati u prisutnosti najviših dužnosnika Narodne banke i predstavnika dubrovačkoga gospodarstva.¹² Za prvoga direktora izabran je Martin Kresina.

Palaca je izgrađena u frekventnoj prometnici na Pilama, na iskošenoj parceli uzdignutoj u smjeru Boninova i Gruža, s pročeljima okrenutim na četiri strane. Organski se uklopila u niz tradicionalno oblikovanih ugostiteljskih i stambenih objekata obloženih kamenom. Njezin je glavni ulaz isprva bio u ulici Put 13. novembra (danas Ulica branitelja Dubrovnika 15), zapadno je pročelje okrenuto Dumanjskoj ulici, a istočno imanju dr. De Giullija Raimonda. Široko stražnje južno pročelje okrenuto je prema Zavodu sestara milosrdnica.

Povoljan položaj podružnice preko puta prilaza najluksuznijem dalmatinskom hotelu „Imperijal”, potakao je turiste na korištenje njezinih mjenjajskih usluga. I prolazak tramvajske linije Pile-Lapad, čije se stajalište nalazilo u podnožju hotela (ukinuta 1970.)¹³, pridonio je uvećanju klijentele. Osim inozemnih i domaćih gostiju podružnici je gravitiralo stanovništvo sa širega područja Zetske Banovine, iz kotara Dubrovnik, Ljubinje, Trebinje, Bileća, Gacko, Korčula, Kotor i Nikšić.¹⁴ Os-

8 KOBASIĆ, 1993: 278; BENIĆ PENAVALA, 2005: 238-240

9 BENIĆ PENAVALA, MATUŠIĆ, 2012: 62

10 Arhiv Narodne banke, Beograd, fond NB KJ, Podružnica Dubrovnik 1935.

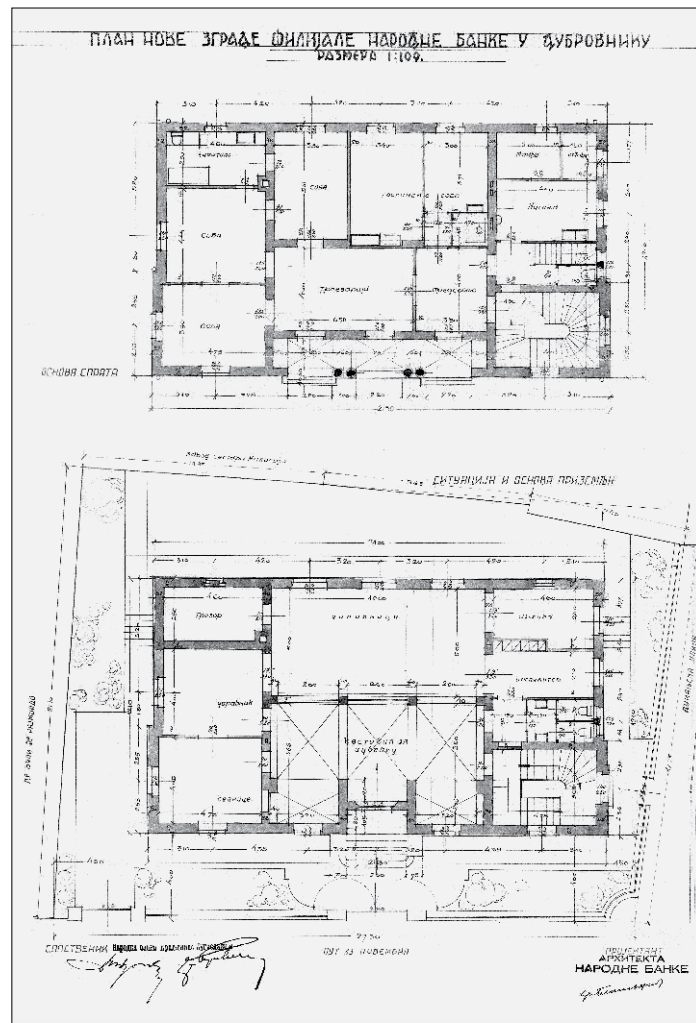
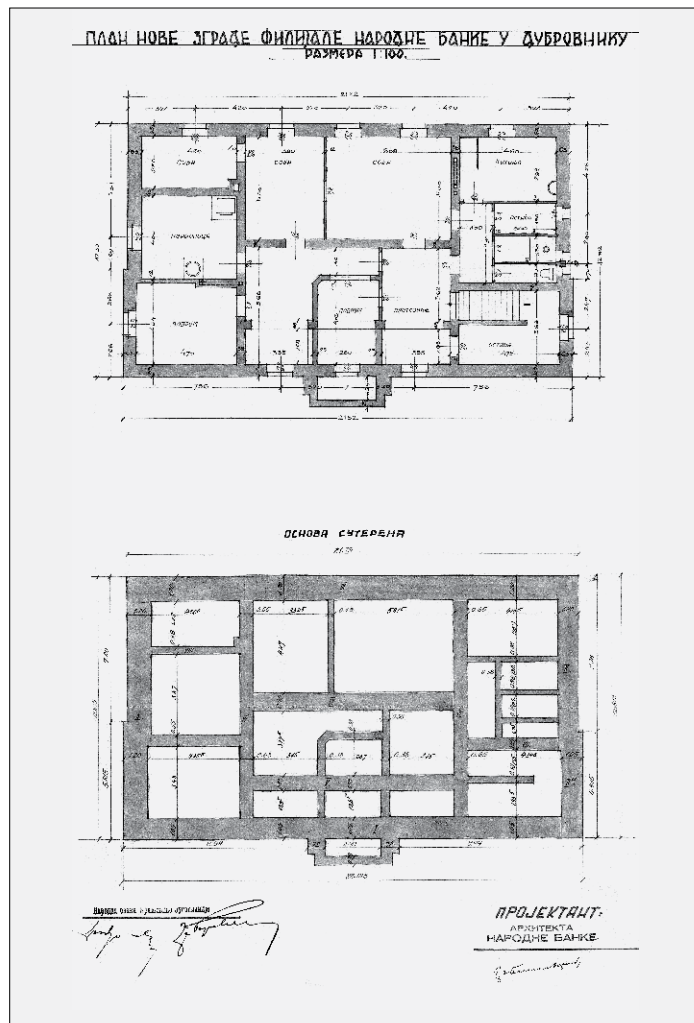
11 DAD

12 U svome govoru guverner Radosavljević izrazio je zadovoljstvo što je Dubrovnik dobio podružnicu „koja je već davno bila projektovana, ali se tek sada, iz finansijskih razloga, mogla ostvariti”. [Š., 1935.]

13 KAPETANIĆ, LASIC, 2008.

14 BENIĆ PENAVALA, 2013.

15 BACE, 2015: 8, 80-81

nutkom podružnice Narodna je banka razgranala poslovanje na južnom Primorju i ostvarila znatnu dobit, što potvrđuje i njezin financijski izvještaj iz listopada iste godine.

Palaca podružnice izdvojila se među malobrojn timer državn timer javn timer zgradama podignut timer tijekom međuraća na dubrovaćkom području. U sklopu 530 novih izvedbi prevladale su privatne stambene i ugostiteljske građevine.¹⁵ Vecinu novih zgrada projektirali su lokalni suradnici tehniće službe područ-

ne uprave, dok su ostale osmislili arhitekti iz utjecajnih jugoslavenskih centara.

Na osnovi dostupne projektne dokumentacije o podružnici iz lipnja 1935. vidljivo je da se pri njezinoj izvedbi odustalo od prvobitne Nestorovićeve fasadne dekoracije. Umjesto ornamentalnih ukrasa smještenih u okruglim natprozornim poljima, lunete sjevernog, istoćnog i zapadnog pročelja ispunjene su reljefnim alegorijama tradicionalnih zanata dubrovaćkog područja, obrubljen timer tordiranim uzetom. Njihov je autor istaknuti hrvatski kipar Petar Pallavicini (1887.-1958.), afirmiran na polju fasadne skulpture, koji je tijekom međuraća djelovao i na dubrovaćkom području.¹⁶ Pallavicinijev je doprinos arhitekt Nestorović svesrdno podržao, o ćemu svjedoći njegov komentar iz 1938. godine.¹⁷ Osim suradnje na ovoj javnoj izvedbi, Nestorovića i Pallavicinija povezuje istovremenost stručnoga usavršavanja u Francuskoj (1923.-1925.), sklonost prema reinterpretiranju renesansne i klasicistiće umjetnosti, vezanost za Du-

SL. 4. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, DUBROVNIK, TLOCRT SUITERENA

FIG. 4 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, DUBROVNIK, DAYLIGHT BASEMENT, FLOOR PLAN

SL. 5. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, DUBROVNIK, TLOCRTI PRIZEMĴJA I KATA

FIG. 5 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, DUBROVNIK, GROUND-FLOOR AND FIRST-FLOOR PLANS

¹⁶ Pallavicinijeva atribucija historiografski je potvrđena 2008. [VRBICA, 2008: 264-272]. Rodeni Korćulanin, Pallavicini je od 1921. stalno nastanjen u Beogradu po povratku iz Praga, dok je odmire provodio u Dubrovniku, gdje će 1937.-1938. podići obiteljsku vilu Rusalka na Boninovu (projektant Nikola Dobrović). Vidjeti: VRBICA, 2008.; PORĆIC, MILOVANOVIC, 2010.; IVANISIN, THALER, BLAGOJEVIC, 2015: 74-85, 148.

¹⁷ „Da bi oživio mase i simbolizirao zgradu, otvore sam krunisao reljefima koji predstavljaju trgovinu, moreplovstvo, ribolov, životnu snagu primorja, a koje je g. Palavicini ostvario sa mnogo snage i duha i dokazao da je vajarstvo vrlo ćesto nerazdvojni pratilac arhitekture.” [NESTOROVIC, 1938.a: 4]

brovnik i mediteransku kulturu, kao i stanovanje, profesionalna i sveučilišna djelatnost u Beogradu.

Svrha poslovanja podružnice zahtijevala je da se odabere pogodno frekventno mjesto na Pilama, nedaleko od njihovih povijesnih Vrata. Velicina stiješnjenog zemljišta uvjetovala je gabarit palače okružene gustom susjednom gradnjom, što je trajno umanjilo njeno vizualno značenje. Usto, propisi Građevinskog odjela Opcinskoga gradskog poglavarstva, kojih je primjenu nadzirao tročlani odbor, nalagali su povlačenje zgrade od ulice za četiri metra, kao i da bude samostalna na parceli, nalik tipu vile. Zbog toga je zauzela veći dio građevnog zemljišta pa je do njenih rubova preostao nevelik dvorišni prostor, djelomično ozelenjen uskim nasadom i ograđen niskim zidom sa željeznom rešetkom, prilagođenim zakošenom terenu.¹⁸ Prema propozicijama Opcinskoga poglavarstva njezina se arhitektura morala prilagoditi tradicionalnom mediteranskom ambijentu kvarta, što je isključivalo moderno oblikovanje pročelja koje je Nestorović u tom razdoblju počeo primjenjivati. Dobila je ogradu, heraldičku i skulptorsku fasadnu dekoraciju konvencionalno prepoznatljiva sadržaja.

Nestorovićeve podružnice Narodne banke dobro je očuvana i javno dostupna dubrovačka građevina koja je zadržala poslovnu namjenu. S vremenom je dobila i tavanke prozore koji izvire iz četverostrešnih krovnih ravnina. U njoj se danas nalaze uredi Grada Dubrovnika i Dubrovačke razvojne agencije, kao i prostorije za iznajmljivanje. Iako nije uključena u listu zaštićenih kulturnih dobara RH, sastavni je dio Povijesne cjeline grada Dubrovnika i njezine neposredne okolice [Z3818] – zona A. Očuvan je prvobitni prostorni integritet njezine parcele, izvorni volumen i vizualno oblikovanje vanjstine.¹⁹ Dio prvobitne dekoracije i opreme s vremenom je uklonjen (državno heraldičko znamenje na glavnom pročelju, metalne rešetke na prozorima i natpisi na postamentima ograde), dok su skulptorske elemente nagrizle atmosferilije i morska sol, pri čemu je najteže izbrzdano glatko polje istočne lunete. Godine 2016. izrađen je projekt sanacije pročelja, kojeg se dokumentacija nalazi u Zavodu za obnovu Grada Dubrovnika, a izvedba se planira.

PROSTORNO RJEŠENJE, KONSTRUKTIVNI SKLOP, PLASTIČKA DEKORACIJA I ARHITEKTONSKI UZORI

SPATIAL LAYOUT OF THE BUILDING, STRUCTURAL ASSEMBLY, PLASTIC DECORATION AND ARCHITECTURAL ROLE MODELS

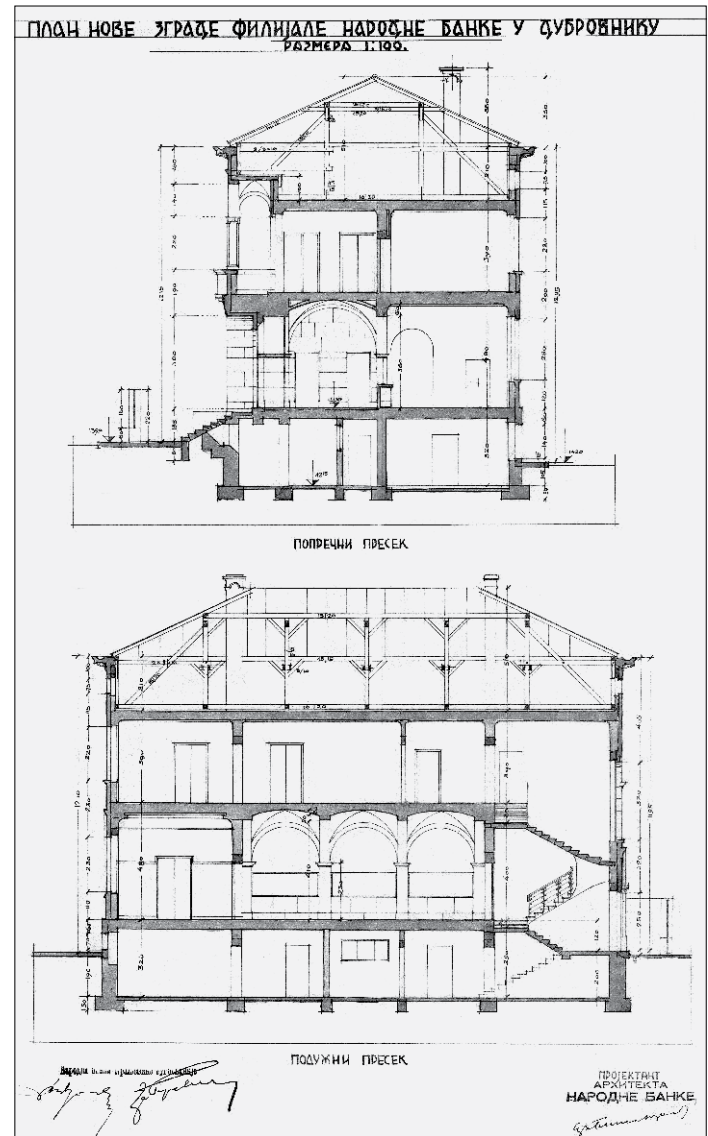
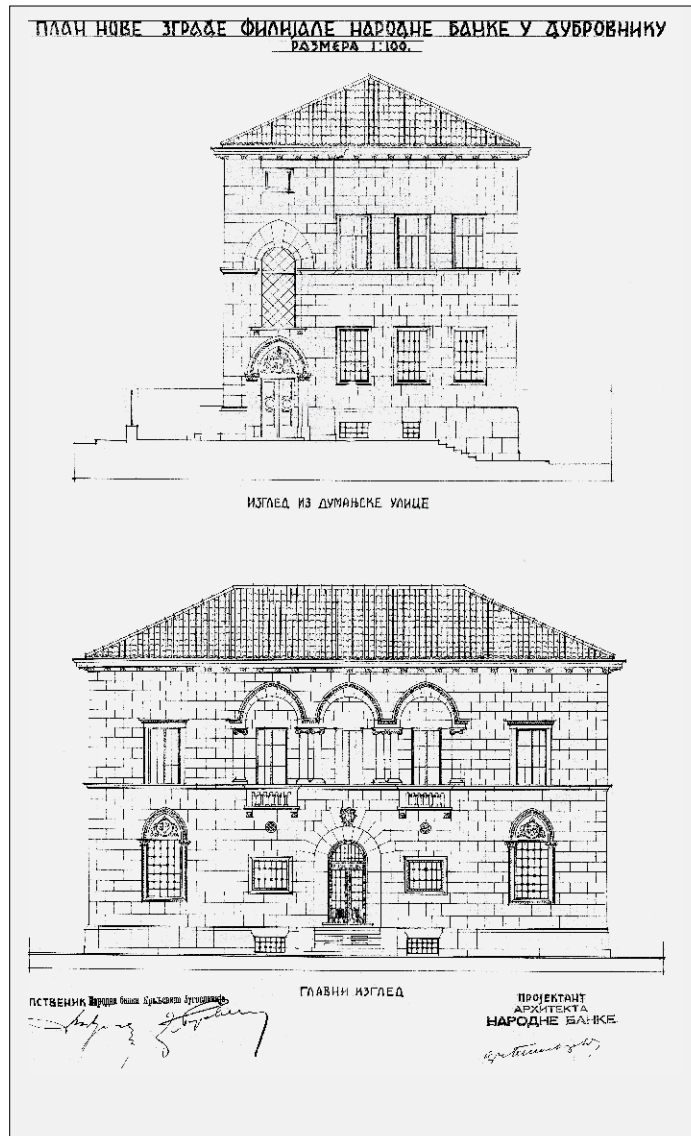
Uključena u povijesni ambijent Pila podružnica Narodne banke izdužena je kubična građevina, odijeljena na suteran, izdignuto pri-

zemlje, kat i tavan (Sl. 4.-5.). Njezin pravokutni tlocrt oponaša prostornu raščlambu višenamjenskih slobodnostojecih palača i obiteljskih vila talijanske renesanse, sa simetrično organiziranim funkcionalnim jedinicama i slojevito strukturiranim pročeljima, o kojima su Bogdan i Nikola Nestorović u proljeće 1938. godine objavili historiografske oglede.²⁰ Nespreman za suvremeniji koncept otvorenoga prostornog plana, koji se s autorskim varijacijama u to doba počeo primjenjivati na dubrovačkom području, autor je ponudio konzervativno rješenje inspirirano lokalnim gotičko-renesansnim naslijeđem, prilagođeno potrebama suvremenoga financijskog poslovanja, čime je zadobio podršku Opcinskoga poglavarstva.

Širina glavnoga pročelja podružnice iznosi 21,30 metara, stražnjega 21 m, dok bočne fasade imaju dužinu 12,10 m (Sl. 6.). Visina pročelja od suterena do plitkoga četverostrešnog krova iznosi 13 m. Projektant je želio da posjetiteljima i osoblju omogućiti što ugodniji boravak u podružnici, razdvajajući poslovne od stambenih sadržaja (Sl. 7.). U reprezentativnom prizemlju kojeg je visina prostorija za 10 cm viša od katne (3,90 m), podijeljenom na dvodijelni središnji i dva bočna trodijelna trakta te uzdignutom nekoliko stuba od pločnika, uređen je pristupačan vestibul sa salterima koji zauzima prostor od 36 m². U njega se ulazi kroz udubljen nadsvođeni portal, širok 2,80 metara, natkriven grbom Kraljevine Jugoslavije. Reljefno državno znamenje, bez dekorativnog okvira, umetnuto je u prazno polje nad tjemenom ulaznoga luka. Sastojalo se od dvoglavog orla bez krune, s raširenim krilima i štitom na grudima na kojem su predstavljeni amblemi tri konstitutivna jugoslavenska naroda. Objedinjuje tradicionalni srpski grb, hrvatsku sahovnicu na štitu od dvadeset minijaturnih polja, crvenih i srebrnastih u naizmjeničnom nizu te slovenski grb složen od ilirskog polumjeseca i tri sestostrake zvijezde grofova Celjskih.

Zaobljeni glavni portal, izvana obrubljen horizontalnim prozorima pravokutna oblika, posjeduje drvena dvokrilna zastakljena vrata, u prvom pojasu uokvirena fiksnim lučnim parapetima. Direktno vodi u prostran unutarnji vestibul, proširen dvjema nišama (3,20×2,80 m) prema prometnici, s masivnim hrastovim stolovima i klupama za odmor. Obložen je brackim kamenom i natkriven križnim svodovima s plitkim rebrima, po uzoru na trijemove i atrije dubrovačkih gotičko-renesansnih javnih zdanja. Lukove križnoga svoda u vestibulu ne nose stupovi, već masivni ozidani stupci, slično atriju povijesne palače Sponza²¹ koju je tijekom 1935. godine rekonstruirao svestrani Nikola Dobrović.

Iza dvorane sa salterima nalazi se dobro osvijetljena sala površine 50 m² za činovnike ban-

ke, kojih nije bilo puno. U sjeverozapadnom je kutu smješten trezor (4,60×2,80 m), sa svake strane ojačan armiranobetonskom zidnom konstrukcijom. Ravnatelj podružnice kroz veliku je staklenu pregradu mogao neometano nadgledati rad osoblja, uključujući i salu eskontnog odjela koja je istodobno služila za sjednice i prijam važnijih stranaka. Na sjeverozapadnoj strani prizemlja uređen je vanjski prilaz za činovnike okružen garderobnim prostorom, toaletom, prostorom za poslužitelja i arhivu. Pokraj prilaza izgrađeno je stubište za suteren i kat, odlično osvijetljeno i upotpunjeno vijugavom metalnom ogradom (Sl. 8.).

Na prostranom katu uređen je trosobni stan za ravnatelja podružnice od oko 170 m² korisne površine, s velikom kupaonicom, dvjema dodatnim gostinjskim sobama i blagovaonicom u sredini, iz koje se izlazilo na usku, ali dugacku pravokutnu lođu (10×1,5 m) završenu ranorenesansnim bačvastim svodovima. U zapadnom traktu stana smještene su ekonomske prostorije. Stan za poslužitelja – vrataru uređen je u suterenu, pokraj podrumskih odaja, ostava i perionice, kojih je visina za 70 cm manja od prizemlja. Od svih su prostorija centralni vestibul i stubište najbolje osvijetljeni zahvaljujući nesto širim otvorima.

Za izgradnju nosivih i pregradnih zidova palače autor je, zbog mediteranske klime i postivanja lokalne tradicije, odabrao spoj opeke i kamena. Prizemlje i kat zidani su opekama u produžnom mortu, dok su vanjski zidovi pret-

SL 6. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, DUBROVNIK, IZGLED IZ DUMAJSKE ULIICE I GLAVNO PROĆELJE
FIG. 6 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, DUBROVNIK, FRONT, VIEWED FROM DUMAJSKA STREET

SL 7. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, DUBROVNIK, POPREČNI I UZDUŽNI PRESJEK
FIG. 7 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, DUBROVNIK, CROSS-SECTION AND LONGITUDINAL SECTION

18 BACE, 2015: 328

19 BACE, 2015: 589

20 NESTOROVIC, N., 1938.; NESTOROVIC, B., 1938.b

21 PELC, 2010: 204; ĆORIĆ, 2013.

SL. 8. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, DUBROVNIK, STUBIŠTE, DANAŠNJI IZGLED

FIG. 8 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, DUBROVNIK, STAIRCASE, PRESENT APPEARANCE

SL. 9. „RIBARSTVO“, RELJEF U LUNETI SJEVERNOG PROČELJA, DANAŠNJI IZGLED

FIG. 9 „RIBARSTVO“ [„FISHING“], RELIEF IN THE LUNETTE OF THE NORTH-FACING FACADE, PRESENT APPEARANCE

SL. 10. „POLJODJELJSTVO“, RELJEF U LUNETI ISTOČNOG PROČELJA, ORIGINALNI IZGLED

FIG. 10 „POLJODJELJSTVO“ [„AGRICULTURE“], RELIEF IN THE EAST WINDOW'S LUNETTE, ORIGINAL APPEARANCE

SL. 11. „ZANATSTVO“, RELJEF U LUNETI ZAPADNOG PROČELJA, DANAŠNJI IZGLED

FIG. 11 „ZANATSTVO“ [„CRAFTSMANSHIP“], RELIEF IN THE LUNETTE OF THE WEST-FACING FACADE, PRESENT APPEARANCE

hodno izolirani namazima cerezita, a potom obloženi tesanim kamenim kvadrima debljine oko 15 cm kako bi se plohe zaštitile od vlage. Za vanjsko oblaganje upotrijebljen je bracki kamen, kao plemeniti fasadni materijal, s uskim pravilnim spojnica. Jedar i topao, pridonio je „prijatnoj impresiji cijelog objekta”.²² Dopremljen je iz kamenoloma sv. Nikola pokraj mjesta Selce, dok je šareni mramor iz brackoga kamenoloma Rahotica iskoristen za pod, ploče šaltera prizemne sale i završni vijenac unutarnjeg opločenja.²³ Suterena je izveden u betonu kako bi se učvrstila supstrukcija objekta i osiguralo sklonište za napade iz zraka. Stropovi su svih etaža armiranobetonski. Četverostrešni krov visine 3,30 m, danas rastvoren tavanskim prozorima na bočnim i stražnjoj strani, pokriven je crijevom „kao najpogodnijim pokrivačem dubrovačkog podneblja”²⁴, dok je oluk izdubljen u istaku glavnog vijenca. Prozori suterena i prizemlja prvobitno su imali dekorativne metalne rešetke.

Nestorović je 1938. godine napomenuo da se pri ovom pothvatu inspirirao povijesnom arhitekturom javnih dubrovačkih palača, kojih su kompozicije uglađenije, pravilnije i bogatije od očuvanih privatnih obiteljskih kuća, kao i da nije htio pre naglašavati dekorativnost i obradu detalja.²⁵ Podcrtao je izražajnost prozorskih površina kojih okviri ublažavaju strogoću osnovne mase i glavnoga vijenca. Zaključio je da nije težio arhaiziranju ili kopiranju postojećih građevina, niti ‘odskakanju’ od arhitekture staroga Dubrovnika, dajući palači ‘prepoznatljiv žig svog vremena’. No, promatrana s kritičke povijesne distance, njegova

zapažanja nisu posve utemeljena, o čemu će poslije biti riječi.

Sjevernim pročeljem podružnice dominira renesansni motiv *piano nobile*, izražen u formi otmjenoga ritmičnog kata rastvorenog poduznom lođom, kojim se uspostavlja vizualni kontrast prema zatvorenijem prizemlju. Iz dubrovačke ladanjske arhitekture, koju Nestorović ne spominje kao uzornu, preuzeta je metoda dvodijelne pročelne raščlambe na prizemni horizontalni pojas obraden u renesansi i katni s kasnogotičkim otvorima²⁶ da bi se izbjegla trodijelna shema karakteristična za dubrovačke uzidane zgrade potekle u renesansnoj Veneciji.²⁷ Kako bi se dosegla određena originalnost u reinterpretiranju povijesnih uzora, kasnogotički siljasti lukovi dekorativnih luneta oživljavaju prizemne zone sjevernog i zapadnog pročelja. Na istočnoj fasadi ponovljen je motiv lunete koja uokviruje prozor, dok zapadni stubišni otvor natkriljuje dekorativni luk u etažnom međuprostoru. Različitom obradom prozorskih okvira (nadsvođene niše s reljefima i ravno profilirane edikule) izražene su osobnosti kasnogotičkog i renesansnog stila.

U vanjskoj obradi kata ističu se dvostruki stupići lođe oblikovani u jonskom toskanskom stilu, koji uz plitko isturene balkone ublažavaju strogoću glatkih ploha. Obrubljeni renesansnim pravokutnim prozorima, pojačavaju horizontalni ritam konstruktivno olakšanog kata. Završni potkrovni vijenac jakog ispada u podnožju je raščlanjen dekorativnim konzolama raspoređenim u pravilnom horizontalnom ritmu.

Kako bi se oživile zidne površine i vizualno simbolizirala zgrada financijske institucije, u četirima dekorativnim lunetama, završenim gotičkim siljastim lukovima, smještene su Pallavicinijeve figurale alegorije lokalnoga gospodarstva.²⁸ Na istočnome pročelju prikazano je „Poljodjelstvo” u vidu ženske figure u poluklečećem položaju koja pridržava posudu s plodovima (Sl. 9.). U sjeveroistočnu nišu glavnoga pročelja umetnuta je poluklečeća ženska figura „Pomorstvo” koja u lijevoj ruci drži model jedrenjaka, dok je desnom oslonjena na globus. Alegoriju „Ribarstvo” iz sjeverozapadne lunete personificira figura nagoga mladića koji u lijevoj ruci drži ribu, a oko desne mu je obmotano uže (Sl. 10.). Lunetu bočnoga pročelja u Dumanjskoj ulici (Sl. 11.) ispunjava muška figura „Zanatstvo” koja objema rukama pokreće polugu prese, dok je u lijevome gornjem kutu grb Dubrov-

22 NESTOROVIĆ, B., 1938.a: 3

23 CAREVIĆ, VUKOVIĆ, ŠTAMBUK, 2009.

24 NESTOROVIĆ, B., 1938.a: 3

25 NESTOROVIĆ, B., 1938.a: 3

26 DOBROVIĆ, 1946.; ZDRAVKOVIĆ, 1953.; GRUJIĆ, 1982., 1991.; KARAMEHMEDOVIĆ, 2015.

nika. Masivna dvokrilna vrata u podnožju zapadne lunete imaju dekorativne volutne konzole u gornjim kutovima.

Obradene plosno i nenametljivo u prepoznatljivoj maniri Pallavicinijeva lirskog spiritualizma i obogaćene ekspresijom pojednostavnjenih gotičkih vertikala, reljefne su kompozicije obrubljene motivom tordiranog uzeta preuzetim iz dubrovačke povijesne arhitekture, primijenjenoga još na hercegovačkim steccima. Sve su figure izvedene u središtima luneta s dimenzijama manjim od prirodne veličine jer visina njihovih okvira iznosi 1 m. Figure istočne i sjeverne fasade ujednačeno su prikazane kao pasivne, kontemplativne, zanese i zaokupljene pridruženim atributima, dok je figura na zapadnoj najaktivnija.²⁹ Iako vizualno podređeni arhitekturi, Pallavicinijevi reljefi nisu njezina bezlična tipizirana dopuna, već produhovljena poetska nadgradnja. Po dimenzijama i umjetničkoj kvaliteti višestruko nadmašuju prvobitno zamišljenu formalnu dekoraciju arhitekta Nestorovića. Monumentalnost izraza glavnoga pročelja počiva na fino obradenim glatkim kvadrima bračkoga kamena s uskim sljubicama, dok se njegova slojevitost temelji na zrcalnoj simetriji (vizualno podudaranje lijeve i desne strane) i strogoj hijerarhiji dekorativnih aplikacija. Prizemljem dominira svećani polukružni portal, ispred kojeg su uređena simetrična ulazna vrata s postamentima ispisanim latiničnim i ciriličnim nazivima banke.

Zapadno pročelje u Dumanjskoj ulici riješeno je asimetrično, s manje strogom kompozicijom. Istočna fasada slično je izvedena, ali bez vrata, dok je stražnja na jugu simetrična, s jednostavnim i manje reprezentativnim dekorativnim programom (Sl. 12.). Suvremenije oblikovani pravokutni prozori na bočnim i stražnjoj strani, koji nisu udubljeni u lunete, uokvireni su plitkim renesansnim edikulama. Sastavljeni su od glavnoga zaokretnoga dvokrilnog prozora natkrivenog fiksiranim nadsvjetlom. Nisko četverostrešno krovšte, inspirirano dalmatinskom tradicijom i prilagođeno okolišu, podupire horizontalnu raščlambu harmonične kompozicije namijenjene statičnomu vizualnom doživljaju.

Skulptorskom nadgradnjom arhitektonske vanjštine Nestorović je podružnici Narodne banke osigurao popularnost kod lokalnoga stanovništva i gostiju, potaknuvši njezin poslovni uspon. Kontrastima svjetla i sjene, udubljenih i blago isturenih površina, zaobljenih i pravokutnih otvora, oživio je siluetu zatvorenoga trezornog objekta. Znatnu je pozornost posvetio oblikovanju detalja opreme,

zbog čega sve zanatske radove odlikuje vrlo visoka kvaliteta.³⁰

Podružnica referira na kasnogotičku i renesansnu arhitekturu Dubrovnika, što se prepoznaje u 'kultu kamena' koji prevladava u njezinoj materijalizaciji, oblicima otvora, krovista i dvojašnjih pročelja. Kako bi izbjegao doslovno podražavanje povijesnih javnih građevina, Nestorović prizemlje ne rastvara ritmičnim arkadnim trijemovima, već plastički olakšava dekorativni kat. Heraldicka i skulptorska dekoracija prezentirana je odmjereno i selektivno, bez prenatrpavanja zidnih ploha, ne umanjujući estetski učinak glatkih kamenih kvadara.

Iako je građevinu uspješno kontekstualizirao, Nestorović je na njoj primijenio i neke suvremene, izvana manje uočljive elemente. Osim modernih tehničkih instalacija, konstruktivnih ojačanja i zaštitnih sustava, suvremenost se ogleda u primjeni pravokutnih prozora na fasadama, izostavljanju renesansnoga unutarnjeg dvorišta (atrija ili *cortilea* raščlanjenog arkadama), često reinterpreiranog u razdoblju historicizma, ovom prilikom zamijenjenog prostranim vestibulom s križnim svodovima.

ZNAČENJE PODRUŽNICE NARODNE BANKE ZA MEDURATNU IZGRADNJU DUBROVNIKA, ARHITEKTURU JUGOSLAVIJE I OPUS BOGDANA NESTORVIĆA

SIGNIFICANCE OF THE BRANCH OF THE NATIONAL BANK FOR BUILDING UP DUBROVNIK BETWEEN THE TWO WARS, THE ARCHITECTURE OF YUGOSLAVIA AND BOGDAN NESTORVIĆ'S OPUS

Kao eklekticka mješavina kasnogotičkih i renesansnih oblika, podjednako inspirirana vanjšinom dubrovačkih javnih i ladanjskih

SL. 12. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, DUBROVNIK, STRAŽNJE PROČELJE, DANAŠNJI IZGLED
FIG. 12 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, DUBROVNIK, BACK FACADE, PRESENT APPEARANCE

27 GRUJIĆ, 1997: 81-83

28 VRBICA, 2008: 266-270

29 VRBICA, 2008: 272

30 BACE, 2015: 329

građevina, Nestorovićeve se podružnica oslanja na lokalno naslijeđe kao uzornu cjelinu. Iako nedoslovno parafrazira fasadne pojaseve i dekoraciju palača Sponza i Kneževa dvora, sadrži i elemente iz ladanjske arhitekture, zbog čega autorova izjava iz 1938. godine o isključivom inspiriranju javnim zgradama gubi na utemeljenju. On je previdio činjenicu da su se još tijekom renesansnoga razdoblja pročelne rasclambe tih funkcionalnih tipova uzajamno prožimale i nadopunjavale, i po cijenu da ne odražavaju unutarnju prostornu podjelu, što su potvrdile naknadne historio-grafske studije. Ali, osim činjenice da sredinom tridesetih godina prošloga stoljeća njihove odlike nisu bile znanstveno diferencirane, Nestorovićeve izjave djelomično opravdava i to što zbog prostornih ograničenja na zgradi podružnice nije uspio razviti vrtu komponentu, svojstvenu ladanjskoj arhitekturi. U konačnici njegovu je historicističku interpretaciju dubrovačko poglavarstvo bezrezervno podržalo, unatoč kritikama Strajnićeve reformističkoga kruga da se time potiče neplodno epigonstvo.³¹

Nestorovićeve evokacijski pristup u to doba nije bio rijedak jer je konzervativizam u velikoj mjeri obilježio međuratnu arhitekturu Dubrovnika. Inspiriranje lokalnim povijesnim supstratom očituje se na većini izvedbi iz dvadesetih godina 20. stoljeća, koje su unatoč prođoru modernizma nastavljene i tijekom tridesetih. Među takvim se pothvatima izdvaja obiteljska palača na Pločama brodovlasnika Bože Banca (1938.), na kojoj su arhitekti Horvat i Bilinić doslovno reinterpretirali pročelja Sponze i Kneževa dvora.³²

Postujući preporuke lokalnoga poglavarstva da se na užemu gradskom području ne provode modernističke izvedbe, Nestorović i Narodna banka opredijelili su se za kontekstualni kontinuitet koji se – pored tradicionalne kamene obloge, simetrične rasclambe i dekorativne obrade – ogleda i u neistaknutom urbanističkom položaju podružnice, uvjetovanom položajem i površinom zemljišta. Time je slojeviti dijalog epoha bitno izostao u korist analogijskog eklektizma koji naslijeđe tretira kao nezamjenjiv kanon umjesto stvaralački poticaj. Stoga se ni Nestorovićeve izjave o odsutnosti arhaiziranja i kopiranja na ovom zadatku ne može bezrezervno prihvatiti jer – iako istovjetne građevine u starome Dubrovniku uistinu nema – snažno inspiriranje lokalnim gotičko-renesansnim supstratom, s uočljivim referencama na dvije reprezentativne javne palače, ovu konstataciju temeljno dovodi u pitanje.

Problematično je i Nestorovićevo rezolutno svrstavanje dubrovačke podružnice u primjere 'modernizirane klasicističke arhitekture'.³³ Dok njezin klasicizam nije sporan, izražen u

renesansnoj slojevitosti pročelja i trodijelnoj arkadi lode s toskanskim jonskim dvostrukim stupovima, njezina 'modernost' višestruko je upitna. Ne očituje se u prostornom rješenju i materijalizaciji svedenoj na tradicionalne kompozicijske i ikonografske teme. Siluetno ukrućen, zatvoreni sandučasti volumen nije rastvoren iznutra ili na kutovima, zadržavši centraliziranu simetričnu strukturu sa strogo odvojenim funkcijama. Umjesto protočnoga i dinamičnoga primijenjen je statični tlocrt, bez suptilnih prijelaza i širokih ostakljenja koji bi potakli interakciju unutarnjega i vanjskoga prostora.³⁴

Propagirajući kult lokalnog naslijeđa koliko i poslovni prestiž Narodne banke, podružnica u funkcionalnom smislu zaostaje za suvremenije oblikovanim jugoslavenskim novčanim zavodima, bankama i štedionicama iz tridesetih godina, pa i za pojedinim djelima samoga Nestorovića, čiji je akademski klasicizam i umjereni modernizam s primjesama monumentalizma nadvladao regionalne okvire (podružnice Narodne banke u Skopju, Šapcu, Karlovcu, Kragujevcu i Uzicu).

Konvencionalno prihvatljiva, dubrovačka je podružnica zadovoljila tradicionalistički ukus lokalnog stanovništva i gradskog poglavarstva. Unatoč Strajnićevim kritikama imućna je klijentela potvrđuje elitnoga statusa ponajčešće izražavala reprezentativnim gradnjama s elokventnim pozivanjem na povijesni kontinuitet, za što je oblikovni rječnik moderno usmjerenih arhitekata, suzdržan i sklon minimalizmu, bio neprikladan.³⁵ Time se Nestorović priključio konzervativnom smjeru međuratne izgradnje, opredijeljenom za dalmatinski 'kult kamena' i slobodno reinterpretiranje znamenitih građevina.

U pogledu uže arhitektonske morfologije, način na koji Nestorović ozivljava dubrovačku tradiciju blizak je Plečniku i njegovim učenici-ma³⁶, ostvarenjima pojedinih beogradskih arhitekata i spomenutoj izvedbi Horvata i Bilinića. Skrivajući određene prostorne inovacije iza nezaobilaznoga kamenog plašta, autori kompromisnog opredjeljenja popunili su prostor između retrogradno antikvizirajućih i ra-

³¹ Umjetnički kritičar Kosta Strajnić (1887.-1977.) bio je ključna osoba u modernizaciji dubrovačke kulturne sredine jer se zalagao za očuvanje i prenošenje vrijednosti naslijeđa, ali i za nova avangardna strujanja. Osuđivao je svaku novu izgradnju koja je nosila obilježja mimetičkog i provincijalnog izraza. O njegovu kulturnom doprinosu podrobnije vidjeti u: VIDEN, 2007., 2009.; BACE, 2015: 162-174.

³² PALADINO, 2011.; USKOKOVIĆ, 2012: 323-328; PALADINO, 2013.; BACE, 2016: 165-166

³³ Nestorović, B., Stručna biografija: 4 [SB]

³⁴ Ali važno je istaknuti da oko zgrade ne postoje dovoljni pretprostori koji bi tu interakciju omogućili.

³⁵ USKOKOVIĆ, 2012: 310

³⁶ USKOKOVIĆ, 2012: 323; BACE, 2015: 176-194

dikalnih modernističkih izvedbi koje su polarizirale dalmatinsku arhitektonsku scenu. Tome je pridonio i Nestorovičev beogradski kolega Ivan Zdravković (1903.-1991.) gradeći na dubrovačkom području u duhu tradicije i poslije podizanja podružnice Narodne banke³⁷ te istodobno propagirajući moderne graditeljske principe prilagođene kulturi podneblja. Uz angažirane kritičke oglede Zdravković je publicirao i historiografske studije o dubrovačkim dvorcima, potvrđujući koncepcijske sličnosti ladanjske i javne arhitekture.³⁸ Uz njega i Nestoroviča, i Milan Minić (1889.-1961.) i Vojin Simeonović (1900.-1978.) također su razvijali kontekstualni pristup lišen radikalnih inovacija.³⁹

Kult kamena, kao isključivoga i trajno prisutnoga građevinskog materijala, bez kojeg je u Dubrovniku bila nezamisliva svaka gradnja, u Nestorovičevoj je interpretaciji dosljedno proveden, i to u skladu s klimatskom i kulturnom uvjetovanošću projektnog zadatka. Nezaobilazna uporaba kamena imala je odlučujuću ulogu u novome arhitektonskom izrazu Dubrovnika i čitave Dalmacije, temeljenog na tradicionalističkim ili inovativnim principima.⁴⁰

Kao lojalni član konzervativne beogradske umjetničke grupe „Zograf“⁴¹, Nestorović nije

podržavao socijalne i estetičke principe novoga gradnja, a time ni Strajničev kulturni reformizam. Prije je naginjao stajalištu Vinka Brajevića o očuvanju načina tradicionalne dalmatinske gradnje⁴², odbacujući moderne interpolacije. Tumačeci arhitektonsko mediteranstvo kao paradigmatički poticaj kojim se slobodno evociraju, a djelomično i oponašaju njegove povijesne tekovine (za razliku od naprednijih srbijanskih suvremenika Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića)⁴³, Nestorović je istupao kao dosljedni tradicionalist. Uostalom, i prije dubrovačke podružnice – na sintezi dalmatinske tradicije i balkanske folklorne arhitekture – temeljio je natjecajni projekt Biološko-oceanografskog instituta u Splitu (1930.). Iako nerealiziran, okarakteriziran je kao uspješna prilagodba konzervativne koncepcije zgrade monumentalnoga sadržaja traženomu „primorskom tipu građevine“⁴⁴, što ga je ohrabrilo da slično postupi i u Dubrovniku.

U materijalizaciji kontekstualno utemeljena Nestorovičeva je podružnica istodobno potaknula politički poželjno stapanje regionalnih tradicija u nadnacionalni graditeljski izraz, zastupljen na pojedinim državnim objektima i vladarskim rezidencijama.⁴⁵ Unitarna ideološka komponenta očituje se u položaju jugoslavenskoga državnog grba, nosača zastave i natpisa na postamentima ograde, kojima je podcrtan autoritet centralnih političkih i finansijskih vlasti. Takvu vizualnu retoriku reljefnim alegorijama podržao je i Petar Pallavicini koji je jugoslavenstvu naginjao desetljećima, počev od prve stvaralacke etape pod Meštrovičevim utjecajem, pa do meduratnih realizacija za najviše prijestolnicke državne institucije. Stoga je dubrovačka suradnja priznatoga umjetničkog dvojca nedvojbeno pridonijela razvoju unitarne likovne kulture, čiji se primorski identitetski sloj smatrao ravnopravnim i poticajnim unatoč formalističkim kontroverzijama koje su prati-

SL. 13. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, MOSTAR, GLAVNO PROCELJE, DANAŠNJI IZGLED
FIG. 13 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, MOSTAR, FRONT, PRESENT APPEARANCE

SL. 14. PODRUŽNICA NARODNE BANKE, KARLOVAC, GLAVNO PROCELJE, ORIGINALNI IZGLED
FIG. 14 BRANCH OF THE NATIONAL BANK, KARLOVAC, FRONT, ORIGINAL APPEARANCE

37 BACE, 2015: 331-332

38 ZDRAVKOVIĆ, 1938., 1953.

39 BACE, 2015: 158-159, 329-331, 451-452, 797

40 USKOKOVIĆ, 2012: 311-312, 314

41 JOVANOVIĆ, 1998: 106-107; BOLOVIĆ, 2011-2012: 76-80

42 Brajević je propagirao „prostorno kontekstualiziranje“ nove izgradnje u povijesnim i prirodnim okruženjima hrvatske priobalne regije, umnogome određujući njezin civilizacijski karakter. [VIĐEN, 2007.; PREMERL, 2015: 201; BACE, 2015: 8]

43 IVANIŠIN, 2000.; BLAGOJEVIĆ, 2015.

44 TUŠEK, 1994: 60-62, 174-175; BOŠKOVIĆ, PLEJIC, 2015: 254-256

45 IGNIJATOVIĆ, 2007.; KADIJEVIĆ, 2018.

le njegova stapanja s ostalim tradicijama. Uostalom, jedino se u uklapanju u sinkretistički model jugoslavenske državne umjetnosti i mogla ogledati programska primjerenost dubrovačke podružnice 'svom vremenu', čiji simbolički 'zig' Nestorović deciderano podcrtava 1938. godine, znajući da palača korjenito odstupa od tekovina suvremene arhitekture.

Nadnacionalni regionalizam, upotpunjen dekoracijom jugoslavenskoga ideološkog sižea, opaža se i na Nestorovićevoj podružnici Narodne banke u Mostaru (1936.-1937.; Sl. 13.), pogrešno pripisivanoj Nikoli Dobroviću.⁴⁶ Klasicizirajuća referenca na mediteransko podneblje ogleda se u prostornom i dekorativnom rješenju dvostranoga trijema sa segmentiranim ophodom, kao i nadsvođenim ugaonim lođama najvišega kata. Arkadne lukove trijema podupiru dvostruki masivni stupovi kruznoga presjeka s geometrizirano pojednostavnjenim i grubo obrađenim korintskim kapitelima. Ipak, prostorno pozicioniranje monumentalne palače donekle je neuspjelo jer nije dovoljno istaknuta u gradskom ambijentu, što po ekspresivnoj silueti nedvojbeno zaslužuje. Očito poistovjećujući mediteranske inspiracije s univerzalnim klasicističkim, Nestorović je i mostarsku podružnicu smatrao primjerom modernizirane klasicističke arhitekture, iako i na njoj nema eksplicitnih suvremenih elemenata, već samo pojednostavnjenih tradicionalnih.

Za razliku od dubrovačke i mostarske, podružnicu Narodne banke u Karlovcu (projektirana 1938., završena u listopadu 1940.; Sl. 14.) autor svrstava u ostvarenja 'bezornamentalne i moderne arhitekture'⁴⁷, čiji je repertoar također eksploatirao. No, ni ona nije dosljedno modernistička, unatoč neupadljivom krovu i glatkim fasadnim ploham, čime se dodatno potvrđuje problematičnost Nestorovićeve stilske klasifikacije vlastitih djela. Kao monumentalna trokatnica s izdignutom atikom krilnog segmenta, karlovačka je podružnica, uz skopsku i kragujevačku, po kubaturi najobuhvatnija Nestorovićeva državna javna građevina. Znatno je viša i urbanistički nametljivija od bitolske, dubrovačke i mostarske podružnice, predstavljajući krunu gradskoga bloka. Oblikovana u maniri moderniziranoga monumentalizma, karakterističnog za javne građevine prije Drugoga svjetskog rata, lišena je mediteranskih i folklorističkih reminiscencija.⁴⁸ Njezino je prizemlje odijeljeno na poduži pravokutni blok sa salter-salom, trezorom i ravnateljvim kabinetom, dok su u zaobljenome ugaonom krilu smješteni arhiva i eskontni odjel. Na prvom su katu stan za ravnatelja i kancelarije, a na drugom uredi.⁴⁹

Unatoč nastojanju projektanta da podcrta dinamizam izduženih masa akcentiranih na uglu, silueta građevine ostala je usiljena, a

plohe ogoljene. Dominacija vertikala provedena je na bočnoj fasadi koja je poput glavne riješena usijecanjem niša, s razlikom što su ovdje prislonjeni monolitni stupovi kvadratna presjeka. Po naglasavanju ugla i urbanističkoj ekspanzivnosti palača se može usporediti s podružnicama u Skopju, Sapcu i Kragujevcu. Danas je u toj dobro očuvanoj i nedavno obnovljenoj zgradi centralna poslovница „Karlovačke banke”.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Inspirirana dubrovačkim gotičko-renesansnim graditeljskim supstratom, Nestorovićeva je podružnica osim lokalnoga kontekstualizma potaknula i jugoslavenska kulturna prožimanja, podržana od njegova suradnika Petra Pallavicinija. Ipak, oblikovno više dubrovačka negoli opcejugoslavenska, istodobno odražava i krizu centralističkoga političkog koncepta, produbljenu nakon pogibije kralja Aleksandra I. Karađorđevića (1934.), zbog čega su integracijski procesi u državi rapidno slabili, što potvrđuju i rezultati izbora provedenih u dubrovačkom kotaru 1935., 1938. i 1940. godine.⁵⁰

Podružnica je ujedno i primjer mediteranskih inspiracija u jugoslavenskoj međuratnoj arhitekturi, historiografski nedovoljno osvjetljenih.⁵¹ Jer osim na podružnicama Narodne banke u Bitoli, Dubrovniku i Mostaru, one se očituju i na pročelju Nestorovićeve beogradske obiteljske kuće u Ulici kneza Miloša 97 (1933.)⁵², gdje obrada intradosa kapitela predstavlja reinterpretaciju autentičnog motiva s franjevačkoga klaustura u Dubrovniku i vultnih kapitela lapidarija katedrale u Kotoru.⁵³

⁴⁶ ZADRO, 2017: 195-196, 660. U zgradi nekadašnje SDK danas su Ministarstvo pravosuđa HNŽ i Porezna uprava.

⁴⁷ NESTOROVIĆ, B., Stručna biografija: 5 [SB]

⁴⁸ STEFANOVIĆ, 2014: 168-169

⁴⁹ ANB, podružnica u Karlovcu

⁵⁰ U konačnici, pokretanje dubrovačke podružnice Narodne banke nije umanjilo rastuće anticentralističko političko raspoloženje lokalnoga stanovništva koje je na državnim (1935. i 1938.) i općinskim (1940.) izborima masovno podržalo listu udružene opozicije s Vlatkom Mačekom na čelu. [MIROŠEVIĆ, 2011.]

⁵¹ Podružnica Narodne banke nedvojbeno zaslužuje da se promatra u tom specifičnom kontekstu, pogotovo zato što je modernistički ogranak mediteranskih inspiracija u arhitekturi međuratnoga Dubrovnika već historiografski osvjetljen. [BAČE, 2016.]

⁵² MARKOVIĆ, 2006: 90

⁵³ Na pomoći u prikupljanju materijala za ovaj znanstveni prilog, nastao tijekom rada na projektu 177013 Ministarstva nauke, prosvete i tehnološkog razvoja Republike Srbije, najsrdačnije zahvaljujem kolegama: Zlatku Karaku, Sandri Brajković, Luki Krmpotiću, Alenu Žunicu, Dairi Brandolici Pavlović, Borislavu Puljicu, Mariji Rakić, Ivanki Milicević Capek, Ivanu R. Markoviću, Tadiji Stefanoviću, Dusku Kuzoviću, Stanislavu Živkovu, Kokanu Grčevu, Aleksandri Ilijevski i Vladani Putnik Prica.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. BACE, A. (2015.), *Arhitektura Dubrovnika između dva svjetska rata*, doktorska disertacija, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb
2. BACE, A. (2016.), *Meduratna arhitektura Dubrovnika i nasljeđe Mediterana*, u: *Zbornik Dana Cvita Fiskovića VI, Razmjena umjetničkih iskustava u jadranskom bazenu* [ur. GUDELI, J.; MARKOVIĆ, P.; MARINKOVIĆ MUNK, A.], Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta: 60-71, Zagreb
3. BEČIĆ, I. M. (2003.), *Finansijska politika Kraljevine SHS 1918-1923*, Stubovi kulture, Beograd
4. BENIĆ PENAVALA, M. (2005.), *Pomorske djelatnosti na dubrovačkom području između dva svjetska rata*, „Nase more”, 52 (5-6): 238-240, Dubrovnik
5. BENIĆ PENAVALA, M.; MATUŠIĆ, Đ. (2012.), *Razvoj smjestajnih kapaciteta na dubrovačkom području između dva svjetska rata: polazište za razvoj suvremenog turizma*, „Acta Turistica”, 24 (1): 61-86, Zagreb
6. BENIĆ PENAVALA, M. (2013.), *Bankarsko poslovanje u Dubrovačkom i Bokakotorskom kotaru između dva svjetska rata (1918.-1941.)*, „Anali”, 51 (2): 613-629, Dubrovnik; <https://doi.org/10.21857/ygjwrc63zy>
7. BLAGOJEVIĆ, L. J. (2015.), *Itinerari: Moderna i Mediteran. Tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, Službeni glasnik, Beograd
8. BOGUNOVIĆ, S. G. (2004.), *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX. i XX. veka, knj. I.-III.*, Beogradska knjiga, Beograd
9. BOLOVIĆ, A. (2011.-2012.), *‘Zografski momenti’ arhitekture, vajarstva i scenografije*, u: *Zograf. Društvo umetnika, Muzej rudničko-takovskog kraja, Muzej savremene umetnosti, Galerija Matice srpske, Narodni muzej Kraljevo*, 75-94, Gornji Milanovac, Beograd, Novi Sad, Kraljevo
10. BOŠKOVIĆ, M.; PLEJIĆ, R. (2015.), *Biološko-oceanografski institut u Splitu arhitekta Fabijana Kaliterna*, „Prostor”, 23 (2 /50/): 251-262, Zagreb
11. CAREVIĆ, L.; VUKOVIĆ, I.; ŠTAMBUK, A. (2009.), *Bracko kamenarstvo i klesarske škole – povijesni pregled sa osvrtom na Selca*, „Klesarstvo i graditeljstvo”, XX (1-2): 87-95, Pučišća
12. ČORIĆ, F. (2013.), *Prilog poznavanju historicističkih intervencija na dubrovačkoj Divonji 1888.-1892.*, „Portal”, 4: 37-47, Zagreb
13. DOBROVIĆ, N. (1946.), *Dubrovački dvorci*, Urbanistički zavod NRS, Beograd
14. ĐURIĆ ZAMOLO, D. (1975.), *In memoriam, Profesor arhitekta Bogdan Nestorović*, „Godišnjak grada Beograda”, XXII: 365-370, Beograd
15. GRČEV, K. (2003.), *Stilska ergonomija*, Institut za folklor „Marko Cepenkov”, Skopje
16. GRČEV, K. (2004.), *From Form to Style*, Institute of folklor „Marko Cepenkov”, Skopje

IZVORI

SOURCES

17. GRUJIĆ, N. (1982.), *Prostori dubrovačke ladanjske arhitekture*, JAZU, Razred za likovnu umjetnost, Zagreb
18. GRUJIĆ, N. (1991.), *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Institut za povijest umjetnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
19. GRUJIĆ, N. (1997.), *Ranijina kuća u Dubrovniku od XV. do XX. stoljeća*, „Peristil”, 39: 69-84, Zagreb
20. IGNJATOVIĆ, A. (2007.), *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904.-1941.*, Građevinska knjiga, Beograd
21. IVANIŠIN, K. (2000.), *Arhitekt Nikola Dobrovic i vizija demokratskoga grada*, „Radovi IPU”, 24: 127-134, Zagreb
22. IVANIŠIN, K.; THALER, W.; BLAGOJEVIĆ, LJ. (2015.), *Dobrovic in Dubrovnik*, Jovis, Berlin
23. JANKOVIĆ, D. (1976.), *Čovek i radnik Bogdan Nestorović*, „Urbanizam Beograda”, 34-35: 44-45, Beograd
24. JOVANOVIĆ, Z. (1998.), *Društvo umetnika Zograf*, Mrlješ, Beograd
25. KADIJEVIĆ, A. (2018.), *Between unitarism and regionalisms: Architecture in Yugoslavia 1918-1941*, u: *Architecture of independence in Central Europe / Arhitektura niepodległości w Europie Środkowej*, International Cultural Centre: 248-274, Krakow
26. KAPETANIĆ, N.; LASIĆ, B. (2008.), *Dubrovački tramvaj 1910.-1970*, Društvo prijatelja dubrovačke starine, Dubrovnik
27. KARAMEHMEDOVIĆ, D. (2015.), *Prostorna i funkcionalna klasifikacija dubrovačke ladanjske arhitekture: doprinos društvenome vrednovanju*, „Anali”, 53: 459-487, Dubrovnik; <https://doi.org/10.21857/m8vqtrtovk9>
28. KOBAŠIĆ, A. (1993.), *Turizam u razvoju dubrovačkog gospodarstva tijekom XX. stoljeća*, „Ekonomska misao i praksa”, 2: 97-115, Dubrovnik
29. MAKSIC, S. (2000.), *Život i delo arhitekta Bogdana Nestorovića*, magistarski rad, Odeljenje za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta, Beograd
30. MAKSIC, S. (2001.), *Delo Bogdana Nestorovića u južnoj i jugoistočnoj Srbiji*, „Leskovacki zbornik”, XLI: 263-270, Leskovac
31. MANEVIĆ, Z. (1981.), *Nasi neimari. Bogdan Nestorović*, „Izgradnja”, 5: 53-58, Beograd
32. MANEVIĆ, Z. (2008.), *Leksikon neimara*, Građevinska knjiga, Beograd
33. MARKOVIĆ, I. R. (2006.), *Zanatski dom u Beogradu arh. Bogdana Nestorovića*, „Godišnjak grada Beograda”, LIII: 311-335, Beograd
34. MARKOVIĆ, I. R. (2008.-2009.), *Ekstenzija autentičnog modela. Porodična kuća arhitekta Bogdana Nestorovića u Beogradu*, „Zbornik Muzeja primenjene umetnosti”, 4-5: 85-97, Beograd
35. MARKOVIĆ, I. R. (2010.), *Arhitekta Bogdan Nestorović kao tumač arhitekture Uzickog kraja*, „Uzički zbornik”, 34-1: 91-102, Uzice
36. MARKOVIĆ, I. R. (2012.), *Jedan primer trezorne arhitekture u Kragujevcu: Podružnica Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, delo arhitekta Bogdana Nestorovića*, „Sumadijski anali”, 7: 305-315, Kragujevac
37. MIROŠEVIĆ, F. (2011.), *Političko opredjeljivanje biraca kotara Dubrovnik 1931.-1940.*, „ČSP”, 155-182, Zagreb
38. NESTOROVIĆ, B. (1938.a), *Zgrada Narodne banke u Dubrovniku*, „Tehnički list”, 1-2: 1-4, Zagreb
39. NESTOROVIĆ, B. (1938.b), *Venecijanske palate*, „Umetnički pregled”, 6: 212-216, Beograd
40. NESTOROVIĆ, N. (1938.), *Palate u Florenci*, „Umetnički pregled”, 6-7: 184-197, Beograd
41. PALADINO, Z. (2011.), *Desetljetni opus graditelja Lavoslava Horvata i Harolda Bilinića za dubrovačkog investitora Božu Banca*, „Radovi IPU”, 35: 237-254, Zagreb
42. PALADINO, Z. (2013.), *Palaca Boža Banca*, „Oris”, 84: 178-190, Zagreb
43. PELC, M. [ur.] (2010.), *Hrvatska umjetnost. Povijest i spomenici*, Institut za povijest umjetnosti i Školska knjiga, Zagreb
44. PORČIĆ, LJ.; MILOVANOVIC, D. (2010.), *Petar Palavicini*, Galerija RTS, Beograd
45. PREMIERL, T. (2015.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata. Nova tradicija*, EPH Media, Zagreb
46. STEFANOVIĆ, T. (2014.), *Tokovi u srpskoj arhitekturi 1935-1941*, doktorska disertacija, Odeljenje za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta, Beograd
47. Š. (1935.), *Otvaranje podružnice Narodne banke u Dubrovniku*, „Pravda”, 3.V.: 16, Beograd
48. TOŠEVA, S. (2018.), *Nestorović, Bogdan*, u: *Srpski biografski rečnik*, knj. 7: 282, Matica srpska, Novi Sad
49. TUŠEK, D. (1994.), *Arhitektonski natjecaji u Splitu 1918.-1941.*, Društvo arhitekata, Split
50. USKOKOVIĆ, S. (2012.), *Modernitet i tradicija u novijoj dubrovačkoj arhitekturi*, „Anali”, 50: 205-338, Dubrovnik
51. VIDEN, I. (2007.), *Kosta Strajnić: Dubrovnik bez maske i polemika sa Vinkom Brajevićem u cuvanju dalmatinske arhitekture*, K-R Centar, Hrvatsko restauratorsko društvo, Zagreb
52. VIDEN, I. [prir.], (2009.), *Strajničev zbornik*, Matica hrvatska (ogranak Dubrovnik), Institut za povijest umjetnosti, Dubrovnik-Zagreb
53. VRBICA, S. Ž. (2008.), *Javne skulpture Petra Palavicinija u Dubrovniku*, „Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku”, 46: 259-278, Zagreb-Dubrovnik
54. ZDRAVKOVIĆ, I. (1938.), *Dubrovački dvorci*, „Umetnički pregled”, 12: 353-356, Beograd
55. ZDRAVKOVIĆ, I. (1953.), *Dubrovački dvorci. Analiza arhitekture i karakteristika stila*, Arheološki institut SAN, Beograd

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Državni arhiv, Dubrovnik, Zbirka građevinskih planova Općine Dubrovnik (1837.-1957.), HR-DADU-292, svež. 115/58 i 119/4 [DAD]
2. Arhiv Narodne banke, Beograd, fond Narodne banke Kraljevine SHS/Jugoslavije, 1919./20.-1945. (ANB 1/II), zbirka arhitekta Bogdana Nestorovića [ANB]
3. Rukopis *Stručna biografija* Nestorovićeve su nasljednici iz obitelji Nestorović-Cakić ustupili 2012. godine biblioteci Odeljenja za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu [SB]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1., 8., 9., 11., 12. Arh. Sandra Brajković, Dubrovnik
- SL. 2.-3. Zbirka dr. Ivana R. Markovića, Beograd (dokumenti o opusu Bogdana Nestorovića)
- SL. 4.-7. DAD
- SL. 10. NESTOROVIĆ, 1938.a: 3
- SL. 13. Arh. Marija Rakic, Mostar
- SL. 14. Zbirka Luke Krmpotića, Karlovac

SAŽETAK

SUMMARY

BRANCH OF THE NATIONAL BANK OF YUGOSLAVIA (1935-1936) IN DUBROVNIK, DESIGNED BY THE ARCHITECT BOGDAN NESTOROVIĆ

The branch of the National Bank of Yugoslavia, built in Dubrovnik's area of Pile between June 1935 and April 1936, stands out among other public buildings built in this city between the two world wars. It forms an integral part of the protected historic core of Dubrovnik. This significant building was designed by the Belgrade-based architect Bogdan Nestorović (1901-1975) who drew his inspiration from the local built heritage. Since it has only been occasionally mentioned in scientific historiography, it deserves a thorough monographic review. Relevant sources for a study of its architectural history (besides the existing building at 15, in the street called *Ulica branitelja Dubrovnika*) include original technical documents from Dubrovnik State Archives and the Belgrade Archives of the National Bank, articles from the interwar daily press and professional periodicals, historical photographs, data from Nestorović's legacy and few historiographic comments.

The palace was built along a busy road in Pile area, on a sloping plot in the direction of Boninovo and Gruz, with its facades facing four sides of the world. It organically blends into a row of traditionally shaped stone-clad catering facilities and residential buildings. Its main entrance was originally in a street called at the time *Put XIII novembra* (today at 15, *Ulica branitelja Dubrovnika*). Its right side faces Dumanjska Street while its left side faces the estate of Dr. De Giulli de Raymond. Its wide rear facade is turned towards the Sisters of Mercy Institute. The palace stood out among the few state-owned public buildings erected during the interwar period in Dubrovnik area. The majority of the new buildings were designed by the local associates of the regional administration's technical service, while others were conceived by the architects from other Yugoslav major cities.

In 1938 Nestorović noted that he drew inspiration for this project from the historical architecture of Dubrovnik, namely its public palaces whose compositions were smoother, more regular, richer than the preserved private single-family houses. He did not want to overemphasize decoration and details but highlighted the expressive quality of the windows whose frames soften the austerity of the vol-

ume and the main cornice. He finally concluded that his intention was not to archaize or copy the existing buildings nor to make this building distinctly different from the rest of the architecture in the old city of Dubrovnik. Instead he tried to give the palace a "recognizable distinctive mark of the period".

With a sculptural upgrade of the architectural exterior, Nestorović made the National Bank branch popular with locals and guests thus boosting its business. He successfully revived the silhouette of a closed vault with the contrasts of light and shade, the recessed and slightly protruding surfaces, rounded and cubic openings.

The building is a reference to the late Gothic and Renaissance architecture of Dubrovnik recognizable in the "stone craft" prevailing in its execution, forms of openings, roof and two-lane facades. In order to avoid literal imitation of public historic buildings, Nestorović did not dissolve the ground-floor level by means of the rhythmic arcade porticoes but rather relieves its decorative floor. Heraldic and sculptural decoration is executed in a moderate and selective manner without overcrowding the wall surfaces, yet without diminishing the aesthetic effect of smooth stone cuboids.

Promoting local tradition and the business prestige of the National bank, this building functionally lags behind other more modern Yugoslav financial institutes, banks and savings banks from the 1930s and even behind some other buildings designed by Nestorović whose academic Classicism and moderate Modernism coupled with traces of monumentalism surpassed the regional context (branches of the National bank in Skopje, Šabac, Karlovac, Kragujevac, and Uzice).

Contextually grounded in its materialization, Nestorović's building encouraged politically desirable merging of regional traditions into a supranational architectural vocabulary executed on some individual state buildings and residences. The unitary ideological component is manifested in the position of the Yugoslav coat of arms, flag pole and inscriptions on the fence posts that highlighted the authority of the central political and financial power. This kind of visual rhetoric using relief allego-

ries was supported by Petar Pallavicini who used to favor the Yugoslav political option for decades starting from the first creative phase under Mestrovic's influence to the top presidential state institutions between the two Wars.

The branch building clearly manifests the Mediterranean influences in Yugoslav architecture between the two World Wars that are still insufficiently researched. Besides the branches of the National bank in Bitola, Dubrovnik, and Mostar, such influences are present on the facades of Nestorović's single-family house in Belgrade at 97, Kneza Miloša street (1933). His treatment of the intrados of the capital is a reinterpretation of an authentic motif from the Franciscan cloister in Dubrovnik and the volute capitals of the lapidarium of the Kotor cathedral.

Supranational regionalism, coupled with decoration inspired by the Yugoslav ideological tendencies is also noticeable on the Nestorović's branch of the National bank in Mostar (1936-1937), wrongly attributed to Nikola Dobrović. Classicist reference to the Mediterranean is reflected in spatial and decorative design of a double-side portico with a segmented wrap-around walkway as well as the arched corner lodges of the top floor. Unlike Dubrovnik and Mostar bank branches, the branch of the National bank in Karlovac (designed in 1938, completed in October 1940) is seen by its author as "devoid of decoration and purely Modernist work of architecture".

However, even this building is not consistently executed in a Modernist manner despite its unobtrusive roof and smooth facade surfaces. In this respect Nestorović's stylistic classification of his own works is not entirely unproblematic. The branch in Karlovac – a three-story building with a raised attic of the wing segment – together with the buildings in Skopje and Kragujevac, is the most monumental of all Nestorović's public buildings. Considerably taller and more imposing than the branches in Bitola, Dubrovnik and Mostar, it literally crowns the entire urban block. Designed in a modernized monumental manner so typical of the public buildings before the Second World War, it is devoid of Mediterranean and folk references.

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **ALEKSANDAR KADIJEVIĆ** (Beograd, 1963.) redoviti je profesor Odeljenja za istoriju umetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu, na kojem radi od 1989. Glavni mu je historiografski interes vezan za povijest novije srpske, jugoslavenske i ruske arhitekture. Objavio je 13 znanstvenih monografija. Suraduje u časopisu „Prostor“ od 2011. godine.

ALEKSANDAR KADIJEVIĆ, Ph.D., (Belgrade, 1963.) Full Professor in the Department of History of Art at the Faculty of Philosophy in Belgrade where has been working since 1989. His main historiographic interests are focused on the history of recent Serbian, Yugoslav and Russian architecture. He has published 13 scientific monographs.

ISSN 1330-0652

9 771330 065007